

JONO MELPERTO RINKINYS “ŽEMAIČIŲ DAINOS”

ASTA DREVINSKAITĖ

Vilniečio Vytauto Narimanto Piesleko (1929—1965) namų bibliotekai priklausė draugėn surišti trys Antano Juškos “Lietuviškų dainų” (Kazanė, 1880—1882) tomai. Velionio našlei Daliai Pieslekienei liko nežinoma, kada ir kaip ši knyga pateko vyro bibliotekon. Knygos gale — drauge įrištas žemaičių dainų rankraštis, ligšiol nežinotas ir neminėtas nei lietuvių, nei latvių tautosakininkų bei bibliografų. Jis pavadintas: “Žemaičių dainos surinktos isz burnos žmonių Pavardenes parakvijoje ir apygardose Varniu miestelio per Jona Melperta 1897 m.”. Dainos tvarkingai užrašytos juodu tušu, ta pačia kaligrafiška rašysena. Grafika aiškiai rodo, jog rašyta XIX amžiuje asmens, neblogai išmaniusio vietos tarmė:

*Par giru važava
girie paukste gist
ta ta muna matuszele
muni pagedava. (7 daina)*

Abipus 46 lapų užrašyta 60 dainų. Prieš jas — rodyklė: iš eilės surašytos rinkinyje esančios dainos. Pora paliktų tuščių popieriaus lapų po jos ir pluoštas rinkinio pabaigoje rodytų, jog rankraštį ketinta papildyti.

Po titulinio puslapio, priešais rodyklę, įklijuotas plonesnio popieriaus dvilapis su lietuviška kita ranka parašyta “Ižanga”, kurią pasirašė “Pažystamas Melperto” Varniuose 1897 m. Šeši glausti pristatomieji sakiniai atskleidžia XIX a. pabaigos Lietuvos inteligento kultūrinės veiklos nuostatas, orientaciją, laiko įžvalgas. Nuogaustaujama dėl kaimo ir miesto kultūros tolimo (“Mūsų dainos surinktos per p. Melperta priguli pre tu dainu, kureis tenka girdet musu kaimuose (sodžiuose) atitolintuose no miestu”). Rūpinamasi patvirtinti surinkto kūrybinio turto autentiškumą (“Isztikro, jos yra surinktos apygardose Varniu miestelio, kureme kitakart

givendavo žemaičiu viskupai. Sžitos dainos yra užrašytos isz burnos žmonių“). Pateiktas įdomus liudijimas apie patį dainų rinkėją. Jo nežinomas bičiulis pabrėžia, jog “p. Melpertas yra musu vientautis—latvis, kuris gyvendamas Žemaitijoj’ surinko dainas cze paduotas”. Žemaičių dainų entuziasto latvišką kilmę patvirtina rinkinėly pasitaikęs latvizmas. Vienoje dainoje (27) po ilgų mergelės ir bernelio derybų “mergelė”, “seserėlė” netikėtai pavadinama latviškai “táuta”:

*Po tautas svirna szalts szaltinēlis
isz paszaletu rit aszareles.*

Be to, stebėtinu būdu išlikęs tarp knygos lapų įspraustas sąsiuvinio dvilapis, kuriame ta pačia dainas rašiusiojo ranka užrašyti dviejų lietuvių liaudies dainų latviški variantai (čia pat esanti A. Juškos pateikta 579 daina “Kas pramyne juodus takus” — “Kas namiša melnu teku” ir garsioji L. Rėzos 27 daina “Mėnuo saulužė vedė” — “Meness sauliti veda”). Nuodugniai nepatyrinėjus, sunku pasakyti— ar tai vertimai, sekimai, ar latviškos analogijos. Šiaip ar taip, įdomus ankstyvų lyginamųjų latvių ir lietuvių folkloro tyrinėjimų faktas, atspindintis bendras epochos nuostatas. Kultūrinis atvirumas ir baltiškasis solidarumas (latvis vadinamas lietuviu “vientaučiu”) išsilieja didaktišku paraginimu: “Lygei taip pat pritinka daryt ir mums lietuviems, gyvenantiems Latvijoje”. Trumpoje rinkinio pratarmėlėje sušvinta istorinę ir visuomeninę atsakomybę jaučianti XIX a. šviesuolio sąžinė. Prasmės jūtimas kukliausią kultūrinio darbo pastangą pripildo kiek patetišku, tačiau nuoširdžiu kūrybiniu džiaugsmu: “Kiekviena smiltis padeta į statoma siena turi vertę, lygei ir sžitos dainos turi tą paczią vertę musu jaunoje literatūroje”.

Dainos rankraštyje tvarkingai sunumeruotos. Tarsi sekant A. Juškos pavyzdžiu, kiekvienos dainos pradžioje nurodomas dainininkas. Paminėtas 21 asmuo. Įdomu, kad kai kurie iš jų pristatomi nurodant amatą ar pareigas: “Dainava: murininkas Antanas” (3), “d. Takorius kriauczius” (19), “d. Ant. Szymkus, skierdžus” (50), “d. Pelagonija gasp. [gaspadinė?] isz Upinos” (20). Dainininko, kaip kūrėjo, individualybė išplėšiama iš anoniminės “liaudies kūrybos” terpės paminint jo kilimo ar gyvenimo vietą: “d. Wasiliauskajte Ludvike isz Gautkalniu” (18), “s. m. isz Szventvalku” (60), jau minėtoji “Pelagonija isz Upinos” (14). Vietiniai kaimai yra minimi ir pačiose dainose:

*Ne toli, ne toli, ne labai toli
į Zdaniszkieli Dymzas dvareli...
Ne tolu, ne tolu, ne labai tolu
į Gautkalneli teva trobele... (6)*

Zdōniškė ir dabar esti Varnių apylinkėse, o “Gautkalnelis” jau pranykęs. Šie vietovardžiai darskart patvirtina “Melperto pažįstamo” liudijimą, jog “isztikro, jos [šios dainos] yra surinktos apygardose Varniu miestelio”.

Rankraštyje — įvairių dainuojamosios tautosakos žanrų kūriniai. Kaip ir visur, vyrauja vestuvinės ir jaunimo, meilės dainos (daugiau nei du trečdaliai visų dainų). Nemaža šeimos, ypač našlaičių, dainų (4, 7, 8, 17, 31, 32). Pasitaiko karo (23), darbo (37), vaišių (39, 40), vaikų dainų (35, 41, 49). Graudi lyrinė intonacija čia gražiai kaitaliojasi su gyvu ir šmaikščiu humoristinių dainų žodžiu (35, 41, 49).

Užrašytosios dainos — labai gražūs, pilni, šakoti senų tipų variantai. Pagal tradicinį poetinį modelį kūrybingai plėtojami ir nauji motyvai. Antai besiperšančiam berneliui aikštinga mergelė grasina pasiversianti blezdingėle, maža žuvele, tačiau jojo nebūsimanti. Kai vis dėlto atsikratyti nepavyksta, ji taria:

*Asz pasiversu dangaus žvaizdele
linksmi žibesu pro tamstas longęji.*

Bet ir čia jai ryžtingai atkertama:

*Asz užmaldįsu ubagu buri
kad ta žvaizdele kristu į juri. (59)*

Tai įdomus, bemaž negirdėtas, labai retas motyvas.

Jau pasitaiko ir literatūrinės kūrybos įtakos žymių, liaudies poezijai neįprastų pasakymų, sušukimų: “Dvariszki žmones tikri pagones” (22), “O jus paviduklej/ didi svieta sukciej” (19).

Kai kur lyrinė dainos intonaciją ima stelbti romansiniam jausmin-gumui būdingi poetiniai įvaizdžiai:

*Asz tų szaka pajemuse
sav szirdi parversu
Pažurekit visi žmones
jug szciraj milejau. (11)*

Šiame dainų pluoštelyje dėmesį patraukia dievobaimingų atodūsių, religinių įvaizdžių gausa. Maldos namai čia meiliai vadinami “bažnytelė”, o šios institucijos tarnams irgi pridedamos švelnios deminutyvinės priesagos:

Iszcin kunjictis, Dieva avinctis. (32)

*Asz suskinau vabulelu dviŭika
Nusuntisau viskupelio į Rima.
Asz viskupo vobulelu dviŭika
Man viskupas berneti tinkama. (47)*

Galbūt tai dar vienas savitumas dainų, J. Melperto surinktų apylinkėse "Varniu miestelio, kureme kitakart givendavo žemaičiu viskupai". Pakanka prisiminti senas seminarijos ir vyskupijos tradicijas tuometiniame Lietuvos Bažnyčios židinyje.

Šisai netikėtai iš šimtametės užmaršties išniręs žemaičių dainų rankraštėlis gražiai parodo, kad gyvos liaudies kūrybos tradicijos turi ir savitų lokalinių bruožų (vietovardžiai, religinių įvaizdžių gausa). Tradicinę kūrybą papildo nauji motyvai, sukurti pagal senąjį arba literatūrinės kūrybos veikiamą poetinį modelį. Kai kurie J. Melperto dainų rinkimo (lokalinio) ir pateikimo (pagarbaus dainininko asmeniui) principai, be to, ir pats rankraščio įrišimas drauge su A. Juškos "Lietuviškų dainų" tomis parodo, jog vadovautasi arba sekta dainų rinkėjo autoritetu. Tai galėtų paskatinti naujai apmąstyti metodologinę A. Juškos įtaką tautosakos rinkimo vajui. Rinkinio medžiaga ragina įsigilinti į tautosakos ir literatūros ryšius. Iš pateiktų dainų pavyzdžių matyti, kad šiodvi kūrybos sritys dažnai buvusios viena kitai kūrybinio įkvėpimo šaltinis. Tai pripažįsta ir nežinomas "pažįstamas Melperto", teigdamas, jog "szitos dainos turi tą paczią vertę musu jaunoje literatūroje..." Tokia liaudies kūrybą aprėpianti literatūros samprata gerokai praplėstų XIX a. Lietuvos literatūrinę panoramą.

JONAS MELPERTAS' COLLECTION "ŽEMAIČIŲ DAINOS" (SAMOGITIAN SONGS)

ASTA DREVINSKAITĖ

Summary

The author of the article discusses a manuscript collection of 60 Samogitian songs come upon by her. The Latvian Jonas Melpertas recorded them at the end of the 19th century. They are extremely picturesque and thoroughly recorded. A separate page lists the Latvian variants of two Lithuanian folk songs.